

Silvia Mistral, narradora de l'èxode del 1939

¿Qui coneix Silvia Mistral (1914-2004), pseudònim d'una escriptora que arran de la Guerra Civil va estar sis mesos refugiada a França i després va viure exiliada a Mèxic, on va morir? Jo he arribat al seu coneixement per una passera bastant comuna en la trajectòria intel·lectual de les dones: he accedit a saber detalls de la vida i obra d'Hortènsia Blanch Pita, que aquest és el seu nom, filla de pare català i mare gallega, a través d'un llibre (encara inèdit) d'entrevistes realitzades l'any 1988 (pel periodista mexicà Enrique Sandoval) a Ricard Mestre Ventura (1906-1997), lliurepensador i activista llibertari vilanoví, que en un moment de les converses afirma que «l'anarquisme és conducta, no símbol». Durant la guerra fratricida, Mestre, que va salvar vides, també va salvar patrimoni. La seva intervenció ràpida va impedir que fos destruït l'altar barroc de Santa Maria de la Geltrú.

Ricard Mestre i Hortènsia Blanch, de nom de ploma Silvia Mistral (es va posar aquest nom per la seva admiració per Frederic Mistral), s'havien casat pel civil abans de creuar la frontera, a l'inici de l'exili: una odissea que per la seva tragèdia es va convertir en l'èxode del 1939 que l'autora narra al seu llibre *Éxodo*, publicat el mateix any 1939 en capítols publicats setmanalment en una revista mexicana, *Hoy*, fundada a Mèxic D.F. l'any 1937. Posteriorment aquest reportatge de la sortida de Catalunya, estada a França com a refugiada i l'anada a Amèrica va ser publicat l'any 1940 a Ediciones Minerva, l'editorial que Ricard Mestre va fundar a Mèxic. Abans de la guerra, Mestre, que sempre va estar entre llibres i periòdics (a Mèxic va ser editor, importador i distribuïdor de llibres) tenia un quiosc a la Rambla de Vilanova i la Geltrú de nom Minerva. Durant la guerra, Ricard Mestre va ser director del periòdic *Catalunya*. Al front va ser comissari cultural.

Éxodo, de Silvia Mistral, esdevé una aportació testimonial d'un clar posicionament femení, que tindrà una certa continuïtat a *Madréporas* (1944), un llibre publicat també a Ediciones Minerva amb força èxit (es va reeditar dues vegades). Silvia Mistral va escriure un diari líric sobre la

identitat femenina, l'experiència de la maternitat i la superació del drama viscut a l'exili.

Éxodo, que duu un pròleg del poeta León Felipe, va ser reeditat l'any 2011 en una edició molt senzilla. És una llàstima, ja que el text mereix una atenció editorial més acurada en funció del seu valor testimonial, històric i literari. Aquesta nova edició s'acompanya d'una breu biografia i un estudi de l'obra literària i periodística de Silvia Mistral per part de l'equip de *Diario Público* amb l'acord d'*Icaria Editorial*. En el text introductori s'assenyala la intenció de l'edició: l'obra autobiogràfica escrita per dones exiliades (en aquest cas, Hortènsia Blanch, filla d'un anarquista català i casada amb un anarquista català i d'esperit llibertari ella mateixa), han començat a ser objecte d'una creixent atenció intel·lectual després d'un llarg silenci en la història de la literatura, i més encara de la literatura escrita per dones de pensament alternatiu en el qual Mistral destaca per un fort component humanístic que es fa patent en les seves cròniques.

Com diu la filòsofa Hanna Arendt: «Les dones són les grans oblidades de la història». Així, haver recuperat aquest diari és un acte de justícia, tant pel seu valor històric com per la seva qualitat literària: Silvia Mistral, aleshores una dona jove, tenia 25 anys, va escriure sobre l'exili del 1939 amb notable competència narrativa.

Éxodo són unes anotacions escrites en la immediatesa dels fets. Comencen el dia 24 de gener de 1939, dos dies abans de la caiguda de Barcelona a mans dels franquistes, i es clouen el dia 8 de juliol de 1939, quan desembarquen a Veracruz, Mèxic. Conformen un text molt viu, amb imatges poderoses, corprenedores, passades pel sedàs de la seva sensibilitat i lucidesa, i amb moltes referències cultes. En els apunts, tan espontanis com elaborats, Silvia Mistral mostra voluntat d'estil i profunditat: la seva escriptura no es limita a narrar el que va esdevenint en els dies de l'exili per causa de la Guerra Civil que va partir per la meitat la vida de tanta gent entre els perdedors de la contesa, sinó que va donant fondària humana, espiritual, al drama que, viscut de manera personal, es reflecteix diàfan en el drama col·lectiu. En les seves cròniques, els lectors hi poden llegir un retrat de grup, una fotografia d'aquells dies en blanc i negre.

Una altra particularitat d'*Éxodo*: és un dels primers textos publicats per una dona sobre l'experiència dels primers dies de l'exili del 1939. Les anotacions de l'autora resulten així un testimoni de primera hora d'aquella experiència de pelegrinatge angoixós. Tot seguit va mostrant en capítols als quals dona títol, els envitricolls de la convivència amb altres refugiades que no és sempre amable per les lamentables condicions d'habitatge, higiene i alimentació en poblets d'una França rural que, en general, va rebre ben malament els refugiats.

Silvia Mistral, que va viure sola el seu desarrelament, separada del seu company, amb qui només es comunicava per carta, escriu, per referències directes, també sobre la dura experiència que van viure els qui estaven internats en camps de concentració o en camps de refugiats a cel obert, com ara el d'Argelès: «En Argelès es más fácil entrar que salir. Una playa inmensa, y nada más. Ni caseta, ni agua, ni comida, ni enfermeros, ni medicinas. Sólo la arena y el mistral. Y los senegaleses. Altos y negros, semejan niños a los que se ha dado un fusil y un uniforme y una orden de matar. Nadie puede imaginar esta playa con el frío y la noche. No hay una venda para los heridos ni un poco de agua hervida para los enfermos. NADA. 75.000 o 100.000 hombres duermen bajo el rocío, sin mantas muchos de ellos. Por la mañana algunos amanecen secos, congelados por el frío».

D'aquesta tragèdia humanitària que va comportar tant de sofriment i tantes morts en aquesta platja francesa en tenim notícia a «Crist dels 200.000 braços» (1968), la novel·la que, precedida per la primera versió titulada «Xabola» (1942), va escriure Agustí Bartra, qui, amb Anna Murià, també es va exiliar a Mèxic. En català també en tenim una molt bona referència a través d'«Els vençuts» (1969), de Xavier Benguerel, obra reescrita a partir d'un relat anterior, «Els fugitius» (1939).

En la travessia en el vaixell *Ipanema* que, amb sort, va dur la parella a Mèxic, ja que conta Silvia Mistral que abans hi va haver una 'selecció' dels qui podien embarcar i els qui no –tenien preferència càrrecs republicans i comunistes-, hi va haver un incident el dia 17 de juny de 1939, quan es va trencar l'hèlice i van haver de fer parada a l'illa tropical Martinica per reparar-la. En el mateix vaixell hi viatjaven Avel·lí Artís-Gener, Tísner, i el

seu germà Arcadi, malalt de tisi que havia estat al sanatori d'El Brull. Sabem a través de la novel·la de Tísner «Les dues funcions del circ» (1966) que un metge negre de la Martinica el va curar fent-li un pneumotòrax. De l'estada a l'illa Martinica, colònia francesa a Amèrica, Silvia Mistral n'extreu lliçons d'humanitat i fraternitat entre refugiats i nadius. Davant del maltractament d'un gendarme a una dona negra, li diu un exiliat indignat: «-¿Por qué maltrata a la negra? Es una mujer como todas las mujeres, como las inglesas y como las francesas (...) ¿Por qué la enseña a odiar?». I és que els gendarmes (que aviat dependrien del règim de Vichy, com els de Casablanca) eren el terror d'uns i altres. Als refugiats encara els ressonaven a les orelles els seus impietosos «*Allez, allez!*».

Teresa Costa-Gramunt

(article publicat a *Quadern de les idees*, 24 d'abril de 2023)